

«آثار اسلاميه و مليه تدقيق انجمنی، طرفندہ ايکي آبدہ برنسر ايديليو»

برنجي جلد

اسلام مدینتہ و تورک حرثتہ علم

ملي تبعل بر مجموعی

دین، اخلاق، حقوق، اقتصاد، لسانیات، بدیعیات، قیامت، بنیة اجتماعیة تدقیقاتی

مدیر :

کویربلی زاده محمد فواد

دارالفنون تورک تاریخ ادبیاتی معلمی

« آثار اسلامیه و ملیه تدقیق انجمنی » کاتب عمومیسى

استانبول — مطبعه عامره

۱۳۳۱

ملی تبعلر مجموعه سی : برنجی جلد

صافی ۱-۳

شخصی ترقیقلر

تورک ادبیاتنده عاشق طرزینک منشأ و تکاملی حقنده برتجربه [کوپرلی زاده محمد فؤاد]	۴۶ — ۵
برقومک تدقیقنده تعقیب اولونه جقی اصول [ضیا کؤک آلپ]	۲۰۵ — ۱۹۳
اسکی تورکلرده اجتماعی تشکیلاتله منطقی تصنیفلر آراسنده تناظر [ضیا کؤک آلپ]	۴۵۶ — ۳۸۵
اسکی تورک موسیقیسنه دائر تبعلر : « کؤک » لر [رؤف یکتا]	۴۶۳ — ۴۵۷

ترجمه لر

« مازده نیرم » ک اسکی تورک اعتقادلری اوزرنده کی تأثیری [ادغار بلوشه : محمد فؤاد]	۱۶۲ — ۱۲۵	
اورته آسیا تورکجه سی اوزرینه تدقیقلر [توری یوزه ف : راغب خلوصی]	۲۳۳ — ۲۰۷	
[معلم بارتولد : راغب خلوصی]	شرقی تنبع تاریخی {	
		۱۸۶ — ۱۶۳
		۳۸۰ — ۳۴۹
	۵۷۰ — ۵۴۵	

منظر

[رسالة والديه ترجمه سی]	۱۱۳ — ۱۲۴
[نفس الامر نامه]	۵۷۱ — ۵۷۶
[عثمانی قانوننامه لری]	{ ۴۹ — ۱۱۲ ۳۰۵ — ۳۴۸ }
[عثمانی قانوننامه لری]	۴۹۷ — ۵۴۴
[بابر شاهک شعرلری]	{ ۲۳۵ — ۲۵۶ ۴۶۴ — ۴۸۰ }
[العراضه فی الحکایة السلجوقیه ترجمه سی]	{ ۲۵۷ — ۳۰۴ ۴۸۱ — ۹۶ }
[ظهیرالدین محمد بابر شاه : محمد فؤاد]	
[نیکساری زاده : شرف الدین]	
[اون برنجی واون ایکنجی عصرلره عائد]	
[توقیعی عبدالرحمن پاشا]	
[ظهیرالدین محمد بابر شاه: محمد فؤاد]	
[شرف الدین]	

منوعه

آثار اسلامیه و ملیه تدقیق انجمنی نظامنامه و تعلیماتنامه سی	۱۹۲ — ۱۸۷
آثار اسلامیه و ملیه تدقیق انجمنی معدل تعلیماتنامه سی	۳۸۴ — ۳۸۱
انجمنه انتخاب ایدیلن اعضا	۵۷۶

اوروپا و روسیاده

شرقی تتبع تاریخی

محرری : معلم و . بارنولد

[۱۹۱۲ سنه سنده پترسبورغده روسجه اولارق انتشار ایشدر]

برنجی قسم

۱

تاریخك آكلاشیلیشی - تاریخی داستان - تاریخی کتابه لر و تقویملر - حکایه جی تاریخ - هرودوت - توکیدیدیس - پولیویوس و پراغماتیک تاریخ - قرون وسطا تاریخ نویسلکی - مسلمان تاریخ نویسلکی - یکی اوروپا علمی - تاریخی انتقاد .

تاریخ « انسانك ماضیسی » نه عائد بر علمدر . هر نه قدر معتاد اوزره تاریخك اصولیاتنه عائد مکتب کتابلرنده بو علمك معناسی ، علم اولمق اعتباریاه ، داها طویلو برطرزده تعیین اولونورسه ده بزجه بوکا پكده لزوم یوقدر . زیرا تاریخه « علم » دیمکله اوندن نه مراد ایتدیکمز کندی کندی نه تمامیه آکلاشیله بیلیر . یعنی تاریخ انسانلغك ماضیسی « علمی » بر صورتده تدقیق وظیفه سی کوره بیلیمك ایچون بللی باشلی بر طاقم اساسی شرطلری کندنده بولوندورمالیدر .

شوبله که : « معرفت » شعبه لرندن هر هانکی بری « علم » نامنی قازانه بیلیمك ایچین آشاغیده کی « مقتضیاته » او یغون اولمه سی لازم کلیر : (۱) واقعه لر آراسنده بر سببیت قانونك طایفه سی و بوسبی رابطه لرك تأسیسی (۲) واقعه لرك، آرالرنده کی سبی رابطه لره اولان تعلقلرینه کوره ، منظومه وی بر صورتده تنسیقی (۳) بو منظومه یه « سیستم » کیرن واقعه لرك شأینته عائد آفاقی علامتلك تعیینی ...
بوتون واقعه لرك بر سببیت قانونی آلتنه آیینمه سی ، بر متعارفه درکه ، هر منطقی دوشونوش

یوکا دایانیر؛ واقعه لرك بر قاج اصلی عمده یه «پرنسیپه» نظراً منظومه لی بر نظام داخلنده ترتیب وتنسیقی، هر «صحیح» علمك ضروری شرطیدر؛ واقعه لرك شأیت لرینه عائد وشیئی «آفاق» قرینه لرك ده وضع وتبینی، علمه اولیه بر اساس ویرمك ایچون الزم دركه «اونسر هیچ بر عالمك سوزی باشقه لری ایچون قبول ایتدیریحی بر قوتی حائر اوله ماز؛ یالکز کنديسك شخصی بر رأی درجه سنده قالیر.

باشقه اختصاص عالمری کبی، مورخ ده الی آلتنده بولان واقعه لرك عمومی کتله سی آراسندن، یالکز، کنديسجه بو واقعه لرك ایضاحی، وبونلرك تركلری ایچنده منتظم ترتیبی ایچون الزم کورون و شأیتلری کنديجه یقیناً معین وآشکار بولونانلری آلیر. بویوزدن، تاریخ وطبیعیات علملری آراسنده هیچ بر اساسی فرق بولونه ماز. زیرا نباتاتی ایله حیواناتی ده، ساده جه، متفرق، یعنی جنس ویا فصیله ایله مناسبتی اولمایان افرادك حیاتندن آلمش واقعه لر زمينده قالیر. علمك بوتون شعبه لرنده عینی تتبع طریزی واضح ومنتظم بر بسط وتمهيدك ضروری بر شرطیدر. ایدی، اگر تاریخ ده ساده جه «کچمش انسانلق» ك علمی دیه طانییرسه، آرتیق، او حلاله تاریخ، «بو ماضینك واقعه لرینی یالکز سببی رابطه لری داخلنده نظره آلیر و یالکز اجتماعی زمرة لرك حیاتی ایچون بر اهمیتی حائر اولان واقعه لر اوزرنده قالیر» سوزلرینی علاوه ایتك دوغرو اولماز.

بونكه برابر، تاریخك موضوعی، یالکز انسانك تشریحی وغیریزی هویتنه دكل، اصل عقلی وشعورلو بر مخلوق اولمق اعتباریله، حیاته تماس ایدن واقعه لرك تشکیل ایده جکی مطالعه سنك ده اوكه سورولدیکی نادر دیکلدر؛ حالبوکه بویه بر تحدید، حقی بر تنقیدك قارشیننده دوراماز. زیرا تاریخچیلر هر زمان انسان صویلرینك یر یوزنده کورونوشی، یونلرك تصالب نتیجه لری، ویکي جانبلایش اماره لری وسائر کبی مسئله لر اوزرینه نظر دقتلرینی چورمکه مجبور اولمشلردر. بو جهتدن، تاریخ ایله طبیعیات ساحه لری آراسنه یر حدود چیزمك، همان هیچ قابل اولماز دینیه بیلیر.

تاریخ ایله طبیعیات آراسنده داها باشقه فرقلرده کوسترلر. طبیعاتك موضوعی جنس ویا فصیله نك تركب حائلده حیاتی، تاریخك موضوعی ایسه مختلف انسان جمعیتلرینك یاشاییشدر. لکن تاریخی علملرك انتهائی غایه سی، جهان تاریخك، یعنی، بوتون بشریتك ماضینك کیدیشی ایضاحدر. بوضورتله بر طبیعاییحی ایله بر مورخ آراسنده اساسجه فرق یوقدر. یالکز انسان حیاتنك خصوصی ساحه سی، تاریخی نك، غایه سته واره بیلمك ایچون، طبیعایینك کیتدیکندن داها باشقه یوللر طوتماسنی ایجاب ایتدیرر.

یالکز انسانی حیاتده درکه، مختلف جمعیتلرک حیات شرطلری نظر تدقیقه درجهلی.
 بر انکشاف و تکامل لوحهسی عرض ایدر. شو قدر وارکه انسان نوعنک کیدی
 اک چوق مقدارده مختلف جمعیتلرک آرلرنده تدریجی یاقلاشدیرمه لرله تعین ایدر. بوعتبار ایل
 انسان جمعیتلری حیوان جمعیتلرندن آیریلسه یدی، مورخ ایچون ده بر جمعیتک حیاتی آکلامق
 اوزره ساده جه هر برینی برر برر کوز اوکنه آلمتدن باشقه برشیئه لزوم قالماددی؛ ناصل که
 بر حیواناتی ایچون ده عینی صورته آری وقاریجه یووالری ای بر اوزرنک اولور.
 انسانلق، انکشافک هیچ بدرجه سنده کندی ماضیسنه قارشى لا قید قالماددی؛
 ناصل که کندیسنی قوشا، ش اولان طبیعتک تظاهرلرته قارشى ده قیدسنز قالمادی.
 بز بوراده، ایلک دور انسانلقی آراسنده ماضی یه عائد حکایه لرک ناصل وجوده کلدیکی،
 وبو حکایه لرک، ایلک دور قوملرینک ابداعی محصوللری آراسنده ناصل بر برطوتدینی مسئلهسی
 اوزرنده چوق دورمایه جغز. بزم ایچون یالکز شونی سویله مک الویررکه، بز انکشافک
 پک ابتدائی درجه لرنده ییله، پراکنده وقایع طویلایان حکایه جیلرله برلکده «ماضی» نک
 عننه وروایتلرینی طویلایان، مسلك صاحبی بر صنف حکایه جیلر کورو یوزر.
 بونلر غغنه آشنا اولمق اعتباریله خلق آراسنده شهرت بولورلر وخصوصیله ضیافتلر
 ترتیب ایدیلدیکی وقت اوراده کندیلرینی دیکله ین پک قالابالق بر جماعت اوکنده
 حکایه لرینی نقل ایتمک ایچون دعوت اولونورلردی. بویله بر نقل ایچون حاضرلار
 ایشله نلش اولان حکایه لر داهابللی بر شکل آلیر، وبویوک بردکیشیکلکه اوغرا مقسزین، اوصنفدن
 باشقه لرینه کچردی. تأثیری داهایه زیاده قوتله ندیرمک، ویا بوتون حکایه نک، یاخودده اک کوزه
 چاربه جق قسمتک ضطنی قولایلاشدیرمق ایچون، بو حکایه جیلر پک چوق کره «نظم» ه،
 ویاسجع وقافیه کبی شیلره باش اورورلردی. ایشته علمده بوکا اصطلاح اولمق اوزره
 قالمش اولان یونانیجه «أپوس: تاریخی داستان» تعیریه مراد ایتدیکمز بو حکایه لر، یازینک
 میدان چیمه سنه قدر، تاریخی آثارک یکانه محصولی ایدی. بوابتدائی انکشاف درجه سنده
 انسان ایچون «مضوع» ایل «حقیق» بیننده ویا بر صنعتکارک سربست ابداعی ایل بر عالمک
 صحیح تدقیقلری آراسنده هیچ بر فرق یوقدر.

حتی، واقعه لرک طبیعی سبیت رابطهلری ایچنده تدقیقی معناسیله، بر علم ییله یوقدر.
 طبیعتک تظاهرلرنده انسان، بو عالمک خارجنده موجود، کندیسنه دوست ویا دشمن بر
 طاقیم قوتلرک فعالیتنی تجلی ایدر کورور؛ انسانی حیاتک وارلنی، بوندن دولای، اونجه،
 «اراده بشریه نک سربستلکی» نقطه سنده، وبوندن چیقاریله رق، انسانک «کندی»

ايشلەيۈب ياپدۇقلاردىن سۈرۈلۈر « اولمەسى سۈرتىندە تەقسىر اولونۇر . طيىتدە تەظاھىر ايدىن غىنى قوت دىرگە ايللرە مكافات ، كېرلى وقارلە جزا ويرر . انسانلغك ماضيسنە عائد اولان واقىلەردە واضح بر « تعاقب » و « معيىت » ھەن ھەن بوتون قوملرگ روایتلرندە يالکز آيىرچى چىزكىلرلە كىندىنى كۈستەيرر . ماضىنك لوحەسى حكاىە جىنك كۈزىنە دىنانك درجە درجە داھا ايدىن داھا قنايە دوشوشى وانسانك مادى ، معنوى قوتلرندە درجە درجە انحطاطى سۈرتىندە كۈرونۇر . ھەزىۈدك ، تارىخى [آلتىن ، كۈمۈش ، باقىر و دەمىر] دورلرئىنە تەقسىمە ، بو وياشو طرزلردە ، اك مختلف مەلكىتلرگ روایتلرندە بىلە راست كىنىر . بوخسۈسيت شو يۈلدە اىضاح اولونۇر : روایت ناقللرى ، ھەزەمان ، داھا اسكى نسللرگ مىثللرى اولدۇقلردىن ، دائىما اسكى زەمان انسانلرئى ، بولۇندۇقلىرى زەماندە كىلدن داھا اى كۈرۈرلردى ؛ بۈندىن ماعدا ، انسانلر اىچۈن ، كىندى زەمانلرندە كى سقالت و قنالقلىك ، اجدادك حىاتىندە كى بكنىلمە يەك شىلدن ھەرحالەدە داھا ياقىن وداھا آكلاشلىر اولمەسى كىفئىتە واردر . ايشتە « آپىك : داستانى » دۈردە نك نھايت بولمەسندىن داھا چوق زەمان سۈكرالە قدر ، تارىخچىلرگ ماضى حقندە كى تصورلرى اوزرىندە تائىر يامىقدن كرى قالمایان سىبلر بوللردر .

تارىخى آثارك سۈكرال كى انكشاف مەرحلەلرى ، جەمىت حىاتىنك بوتون شەرطلرئى تدرىج ايلە دىكىشىدىن يازى نك ايجاد و تەعمىمى ايلە پك صىقى بر سۈرتىندە علاقە داردر . اولجە رسىمى ھىچ بر اقدارە مالك اولمايۈب دە يالکز خلق افكار نەجە طانىمىش بولۇنان شەخسى مەزىتلرئىنە دایامقەدە اولان موقع صاحبلىرى ، شىمدى حقلىرىنى سفلرندىن مىراث آلەرق بۈنى يازىلش قانۇنلر اوزرىنە قورمغە باشلايۈرلر . خلق كىتلەلرئىنك طيىت اۈستىدە قوتلر واونلرگ لطفلىرىنى قازانمىق اىچۈن باش اورولەجق چارەلر حقندە كى ابتدائى و قارا كلق مېھم فكىرلرى ، تصورلرى ، آرتىق ، خصوصى بر صنف كىمسەلر طرقدن ايشلەنەرگ بر نسلدىن اۈنى تەقىب ايدن دىكر بر نسلە تۈدىع وامانت ايدىلن مەرتب و مشكل منظومەلر حالە كىرىيور . ھەشيدن اول سىاسى و دىنى قۈملر اربابى ، بو غەنەلرى اداره و بوشفاھى تۈاترلرى مەكتۈب بر حالە كىتىرمك امكانى حاضرا مەغە مېجۈردىلر . حەكمدارلرگ امرىلە كىندىلرئىنك سىلطانلرى زەماندە كى وقوعانە دائر يازىلر يازىلىور ، روحانىلرگ مەبدلرندە دە مختلف دورلرگ وقوعانە دائر « بربرى تەقىب ايدن نسللرگ مىثللرلە برابەر دوام ايدن » يازىلر يازىلەسى امر اولونۇيوردى ھەلە سىياسى قدرت صاحبلىرى ، بو ماضى

حقنه کی روایتلرک محافظه سنده، نفوذلری اصل دنیاده کی حیات ایله آز چوق یاقین برماضی حقنه کی غنه لره دکل، اونه کی دنیا یعنی «آخرت» و بالخاصه دینک ایلاک میدان کلدیکی اواک اوزاق زمانلره عائد تصورلره دایانان رهبان صنفجه اولاندن داها زیاده اهمیت واردی. اسکی زمان مصر دولتی ویا میلاددن اول اوخچی عصرده کی چین کبی، صوگ درجه دوزکون و صاغلام حکومت تشکیلاتنه مالک اولکلر، فاصله سز یازیلی تاریخلری اولان مملکتلردی. سیاست حکومت اساسلرینک اک آزر انکشاف عرض ایتدیکي هندستان ایسه، اک مدنی اولکلردن بری اولدینی حالده، هان هیچ بریازیلی تاریخی یوقدی؛ ویا لکنر داستانی حکایه لره اکتفا ایدیوردی.

یازیلی تاریخ اک اسکی شکلرینی کوسترن «تاریخی کتابلر و تقویملر» ک، داستانی روایتلره نسبتله شبهه کورتورمز برتفوق ورجحانی واردر. زیرا بونلر بالذات کورمش ویا معاصر بولومش آدملر طرفندن یازیلش اولدقلری کبی، یازیلی اوله رق صوکرایی نسللره کچدیکي ایچون ده، شفاهی روایتلرده اولدینی کبی وقوعات بر طاقیم علاوه لر ویا نقصانلره پک اوقدر تحریفه اوغرا دیلما مشدر. وقوعاتک ساحه ظهوره چیقدینی زمان، داها زیاده سلطنت ییللرینه کوره تقسیم ایدیلهرک، بوسایه ده بونلرک نقل ایتدکلری شیلرده صحیح برتقوم صیراسی «کوزه تمک» ممکن اوله بیلما مشدر.

لکن بو حکایه لر، داستانی روایتلر کبی، بوتون ملتک مالی اوله رق دکل، یالکنر اوزماناک اوقور یازار صنفندن آدملری آراسنده یایلیر، واهالینک کری قالان قسمنجه بوسوتون مجهول قالیردی. چوق کرده خلق، مقدما اولدینی کبی، کندی داستانی روایتلره قناعت ایدر؛ یاخودده اکثریا، دنیوی «سیاسی» و روحانی «دینی» قوه لر انده اسیر اوله رق حیات شرطلرینک دیکشمه سی نتیجه سنده اسکی روایتلرینی ده اونوتور؛ ویکیلرینی ده ترتیب و تشکیل ایچون، کندی خصوصی ماضیسی حقنه هان هیچ بر فکری موجود اولمق سزین، یاشار کیدردی.

تاریخی کتابلر و تقویملر، کورولدیکنه کوره، یازیلری اولان بوتون ملتلرده واردی؛ لکن بونلردن پک آزی، بویازی دن، باشقه برجنس تاریخی آثار میدان کتیرمک ایچون استفاده ایتدیلر. بزایشته بوباشقه درلوسنه «حکایه جی تاریخ» دیورز. بومسئله ده، اسکی دنیانک بروعینی انکشاف درجه سنده قالمش اوچ اصلی و مستقل مدنیقی یعنی «مصر، بابل و چین دولتلری» آراسنده کی مشابته نظر دقی جلبه شایاندر. بو اوچندن هیچ بری،

هیهروغلیف وایدۀ نوغرام «تحریر فکری» دن، خلقک داها کنیش طبقه لرینه او قومه ایچون یول آجان حرفلی یازی یه «تحریر صوتی» یه؛ قیمتی اشیایی اولچمک ایچون آلتون وکوموش چوبوقلر استعمالدن تجاری مناسبتلری امثالسز بر صورتده قولایلاشدیران، عینی معدنلردن مضروب پارالر استعمالنه؛ وماضینک داغنیق واقعه لری حقنده رسمی تحریر اتدن حاکم صنفلرک منفعتلرندن مستقل و عمومی فکرلری برله شنیدرن رابطه لی حکایه طرزینه بکجه دورینی - بویولده تک توك برطاقم آدیملر آتیلش اولسه بيله - صوکنه ایردیره مدیلر.

حکایه جی تاریخ ادبیاتنک ایلك محصولاتی، شیمیدیکی معلوماتره کوره، ایلك دفعه سوریه ده ظهور ایتمشدر. بوملکتک مدنی انبساطی، یالکز بابلك دکل مصرک تأثیری التده میدانۀ کلشدر. سوریه نك الك بیوک مدنی و اقتصادی انشراحى میلاددن اون بر ودوقوز عصر اولکی زمانلرده ایدی؛ او وقتکۀ کرک آثور و کرک مصرک آرتق زمانه قالمش اولان زوالی، خارجی استیلار ته اکه سندن نسبة الك چوق محفوظ بردور صایله بیلیدی. بودور، فینکۀ شهرلرینک ده کیز تجارتی ک زیادۀ انکشاف ایتدیکی بر زمان ایدی؛ فینکۀ ویا سوریه نك باشقۀ تجارت شهرلرندن برنده حرفلی یازی ایجاد اولوندى؛ صوکر ا بونی فینکۀ کیمچیلری، تقریباً بر و عینی زمانده (میلاددن اول ۹ و ۱۰ نجی عصرلر [۱]) غربده «یونانستان» ده، جنوب شرقیده ده «هندستان» ده کوتوردیلر. یه عینی عصرده فاسطینده داوود وسایمان ساطتی ظهوره کلوب صوکراده اسرائیل ویهودی دولترینه آیریلدی. ایشته آدلری بیلنمین مؤلفلرک، بودولتلر جباتی عبرانی قومنک اولکی حیاتیله برلکده ایضاح ایچون یازمش اولدقلری اثرلردرکۀ ماضی حقنده کی روایتلری یازی ایله و تألیف عمومی فکرلری ایله برلشدیره رک رابطه لی حکایه صورتنده وجوده کتیریلش تجربه لری اوله رق ایلك دفعه بزجه معلوم اولمشلردر. عبرانیلر و صوکر ا یونانیلرده، بو حکایه جی تاریخدن نه قدر زمان اولنه قدر وقعه نویسلك ادبیاتنک انکشاف ایتش اولدینی مسئله سی مختلف فیه قالیر. بوزده قدر کله بیلن عبرانی تاریخ کتابلرینک «روایات ایامک»، حقیقه، بابلری سلطنت سنه لرینه کوره تقسیم ایدلش رسمی وقوعاتنامه لری، یوقسه، شکله تاریخى دستاندن آز آیریلان و هیچ بر معین و قطعی تاریخ تعیین ایتمین سربست.

[۱] بز پک اسکی زمانلره عائد احواله مثلاً کرید آداسنده کی یازی یه عائد مسئله لره ایلشیه جکر. زیرا بو، کورولدیکنه کوره، مصریه روغلیف یازسی تأثیری آلتنده انکشاف ایتمشدر. یونان حرفلرینک سامی آدلری اونلرک فینکۀ لیلردن آلتدیغنی کوسترر. بوايه، فینکۀ یازینک یونانجه یه تأثیرتی بیلدیریر ناقابل شبهه برقرینه در.

ابداع و ایجاد محصولات می‌اولد قلمینه دائر هیچ براماره بولامایورز. شو حالده یونانیلر دده هرودوتدن اول - اسپارتاده اولدینی کبی - سلطنت سنه لرینه کوره می وقوعاتک ترتیب ایدیش اولدینی، ویا بونک ایچون - آینا بلده سی آرخوتلری کبی - هر سنه باشقه باشقه تعیین اولونان برطاقم وظیفه لی آدملمی بولوندینی حقننده بر اشارت یوقدر. یونان تاریخنک وقوعات تقویملری، اصل داها صوکر اکی تاریخلر، بالخاصه اسکندریه عالملری طرفندن تنظیم اولونمشدی. بونلر آراسنده تقویمیاتی تنظیم ایدیلشمش وقوعاتنامه لر کوروله من. داها صوکرلری، عربلر دده، عینی لسانده حکایه جی تاریخ محصولات ی بولوندینی زمان، داها مهم وقوعاتنامه مجموعه لری تألیف اولونمشد.

بوندن داها آز مظهر حل اولمش ایکنجی بر مسئله وار: عجبا یونانیلر علوم و ادبیاتک اوتیه کی شعبه لرنده اولدینی کبی تاریخ یازیحیلده ده، «اسکی شرق» ک شا کردلریمیدرلر؟.. ایلک یونان فیلسوفی اولدینی کبی ایلک یونان تاریخچیسیده آسیای صغرا ده، «میلته» ده میدانده چیمشدر که، بو، کندی باشنه، شرقک تأثیرینی کوسته ریر؛ اکر بوکون المزه، یونان حرثی اوزرینه داها بویوک بر تأثیرینی کوسترن اسکی فینکه ادبیاتی بقایاسی واصل اولابیاسه بدی، بو حالت بزم ایچون داها معین و صریح اولوردی. یونانیجه لوغوس «سوز، روایت» کلمه سی - که ینه عین لسانده حکایه لر معناسنه کلردی - تور اتده کی «دابار» کلمه سنه تمامیه قارشیلقدیر. بلکه ده بوکله فینکه لسانده قوللانیلمشدر. فقط بزم، عبرانیلردن ماعدا، نه فینکه نه ده باشقه سوریه قوملرینک اسکی ادبیات محصولات المزه ایریشه مه مش اولدینی ایچون، بوبابده بر شهادته مالک دکلز.

ایلک یونان «حکایه دوزوجی = لوغوپئی» لرینک [*] محصولات قامیه لری بزه آنجاق اهمیتسز برقاچ پارچه حالنده کله بیلیمشدر. بزه ایریشه بیان ایلک مفصل تاریخی اثر، معلوم اولدینی اوزره، هرودوت ک «میلاددن اول بشنجی عصرده کی» کتابیدر. «هرودوت» کوچوک آسیالی اولدینی کبی اورانک «ایونیک» لهجه سیله یازیوردی. هرودوته چوق کره، حتی چیچه رون زماننده «تاریخ باباسی» آدینی ویرمشلردی. شهبسز که هرودوتک اثری، وسعت فکر و ترتینده کی مهارت جهندن، سفلرینک اثرینه نسبتله، ایلرییه دوغرو بویوک بر آدمیدی. بونکه برابر بو اثرده، مؤلفک، کرک مورخلک وظیفه سی و کرک تاریخی تألیفک شکلی حقننده کی تلقیجه، سفلرندن اساسلی

[*] هرودوت طرفندن قوللانیلان تعبیر.

بر آيرلىق كوستردىكى ادعا ايديله مز. مثلا كىتابلىرىنىڭ مۇختەلف ھىكايەلىرى ھەققىدە «ھەروودوت» سەلفىرى كېيىنكى «ۋاغوس» تەيىرىنى قوللانغۇر . بۇتۇن ئاثر، بىر كىلىۋلىق ئاقتارايلا، «اىستورىيە = تۋارىخ» نامىنى ئاشىر؛ بۇندىن دولايى «ھەروودوت» كى بۇ تەيىرى اىلىك دۇفعە قوللاندىنى مۇصوصنە ئاىد بىر امارە يوقدۇر . «اىستورىيا» كىلەسنى آيرى ھىكايەلەر مەناسىندەدە قوللانان داھا صۇكراكى يونان ئالمىلىرى، ھەروودوتكە ئاثرىنە «تۋارىخ» دىيۈرلەر . لىكن كىرەك ھەروودوتكە كىندىسى، كىركە ما كىدونىيالى اسكندىر دورىنە قىدر اولان يونان ئالملىرىندە بۇ «اىستورىيا» كىلەسى مۇفرد صىغەسندە بولۇنۇردى . بۇ كىلەنكە اشتقاقى مەناسى اولان «بىلىمە، ئانىمە» يەنى «اىستورىيە = اطلاعات» تەيىرى، اكە اولكى مەناسى ايله، ئىلمىك ھەراھىكى بىر شەبەسە ئاقدۇنولە بىلىردى . اصلندە يونانچە اولوبدە باشقە دىللەردە «طىبىيات» ويا «طىبىعت ئىلمى» دىنلىن «طىبىعت تارىخى» تەيىرىدە بۇصورتلە آيدىنلانغۇر . ھەروودوتكە مۇراجەت ايتىدىكى كىركە شىفاھى كىركە يازى ايله اولان مۇختەلف مەنبەلەردىن ھىچ بىرى، ئىلمى بىر تىقلىق اىچۇن اساس اولاماز. ھەروودوتدە، نە تارىخى وقۇعۇك مەنىتى نەدە انسانلىق ھىياتىنكە ھادىلەلىرى آراسىندە كى طىبىعى رابىلەر ھەققىدە بىر تىصور يوقدى. اودە، سەلفىرى كېيىنكى، ھادىئاتكە جىريانسندە، بۇ ئالم خارچىندە مۇجۇد طىبىعت اوستىندە كى بىر طاقم قۇتلىك دۇغۇردىن دۇغۇرۇپ آرايە قارىشەسنى نەتىجەسندە دىكىشمىك امكناتنى قۇبۇل ايدىنلەندى .

ایلك علمى تاریخ اثرى ، «توكیدیدیس» ك «بهلوپونه ز محاربه لری تاریخی» عنوانی کتابیدر. دینله بیلیرکه ، بواثر، مؤلفنك وفاتيله ، میلاددن اول بشنجی عصرک صوکلری والتنجینك باشلرندۀ نهایت بولور. هرودوتك عکسنه اوله رق ، توكیدید (۲۱-۲۲) کندی اثرینی سلفلری اولان «لوغوغراف» وقعه نویس» لرك اثرلرینه قارشى قویویور؛ و هرودوتك آدینی هیچ بریرده ذکر ایتیمورسده شهسزکه اونیده بونلر آراسنده صایبور. توكیدید ، تاریخندن اصل خیالی ، حکایه وی عنصرلری آتمقله ، دیکله ییچ وی او قویو جیلری ایچون اوتۀکی لوغوغراف لردن داها آز مراقلی اوله جفنی اقرار ایله برابر، کتابلرینك آحجاق، کچمش وقعه لر حقنده واضح بر فکر ایدنك وانسانی بر تخمین ایله متوافق شرائطده استقبالده اوله جق شیرلی نظره آلق ایستین کیمسه لر طرفندن او قونوله جق واستفاده ایدیه جك اولدیغنی امید ایدیور. ایشته ، بویه جه ، ماضینك استقباله قارشى لاشدیر یله سی ، پك آشکار بر صورتده ، بر سیبیت قانونی قبول اتمکدرکه ، بوکا کوره ، عنی سبلر، عنی شرطلر داخلنده ، عنی تیجه لری تولید ایدر.

آئینا ایله اسپارتا آراسنده کی محاربه لری تصویر فکری، توکیدیده، ایک حرب وقوع اتندن برآز سوکرا، بو حربک وسعت واهیت جهندن، یونان تاریخنک بوتون اولکی وقوعای یک کریده بر اقدیغنی کشف ایتدیکی آندن اعتباراً، دوغمشدر. توکیدید، پهلوپونه ز محاربه لریله اولکی یونان حرب لری آراسنده کی فرقی، نه اللهک اراده سی نه ده شو ویا بو دور آدم لری نیک شخصی مزیت لریله دکل، زماننده کی یونانستانک یاشایش شرط لری ایله اولکی زمان یونانستانک کچینیسی آراسنده کی باشقه لقله ایضاح ایدیور.

بوفرقی ایضاح ایچون ده کتابنک ایک باب لری، یونانستانده وقتیه بوتون اهلینک سلاح طاشیدینی، دکر حیدودلرینک اجرا آتنده هیچ بر عیب کورولمده دیک و مختلف یونان شهر و ولایت لری آراسنده هیچ بر منفعت اور تا قلعی اولمادیغنی زمانلردن باشلایه رق؛ آئینا و اسپارتانک یو کسه لوبده یونانلیق عالمی ایکی هیئته آیرمق صورتیه ایکی دولت قورمه لرینه قدر تدریجاً انکشاف ایدن سیاسی حکومت حیاتنک تحلیله حصر ایدیور. توکیدیدک، بوبابلرده، بر قاچ کره اسکی یونان حیاتیه زماننده کی «باربار» اجنبی و کری قالمش یونان قوم لری آراسنده مقایسه لر یاپیشی، بس بللی کوستریورکه، حیات بشریه شرط لری نیک تدریجاً دکیشمه سنده، او، بوتون اولکلر ایچون بر اولان معلوم بر طاقم قانونلره کوره حصوله کلن آغیر بر تعامل نتیجه سی کورویور... واقعا اونده بو قانونلرک قطعی بر صورتده تعینی تجربه لری کوره میور سه قده، سوزلردن بواساسی کوزله دیک آکلاشیلیور.

توکیدید، اثرنده روایت ایتدیکی وقوعاتله برابر یاشامشدر؛ بونک ایچون بونلری براز کندی شخصی خاطره لرینه، برآزده کوز شاهدلرینک نقل لرینه کوره یازه بیلردی. لکن بو حکایه لرده ده بر طاقم تضاد لر راست کلنیرکه بونلر انجاق «ترکیبی» بر تتبع طریقیه کیده ریله بیلیر. چونکه توکیدیدکده سویله دیک کبی، بعض احوالده روایتچیلرک خاطره لری دکیشمش، بعضی لری ده، شو ویا بوجهته حساً ارتباط لری تأثیریه، وقوعای یالکز بریاندن کلن برایشیق آتنده کورمشلردر. اولکی زمانلره عائد اولان بابلرده «توکیدید» یازیلی خبرلر و شفاهی تواتر لرله برابر عتیقی (آنتیقه) مواده ده مراجعت ایدیور. مثلاً ده لوس آداسنده وقتیه قاریالیرک ساکن اولدقلرینی سویله رکن آئینالیر طرفدن آدانک مزارلردن تمیزله نمه سی زماننده میدانیه چقان اسکی قبرلرده کی حفریات اساسنه استناد ایدیور (۸۴۱). دیمک اولویورکه توکیدید بوسورتله مسئله ده «تاریخی انتقاد» دینلن شینک اک مهم واساسلی مقتضیات تطبیق ایتمشدر: شهادته مستند روایت لری طویلا یوب ترتیب ایتک، و بونلرک شهادت لرنده کی صحت ایله هر شاهدک بی طرفلق و غرض سز

درجه سنی بللی ایتمک، صوکراده بوشاهد نقللریله برابر وقوعاتک مادی ایزلریخی کتیروب کور اوکنه قویق .. لکن کرک بو «تاریخی انتقاد» کرک «تاریخی انشا» دن هیچ برینک ایجاباتی، توکیدید طرفدن صریح بردستور حاله قونولماش، وبوتون احوالده لزومی وجهله تطبیق ایدیله مشدر. یالکر کندی زمانه عائد وقوعاتی، کندیسنه موافق کلن بر صورتده دکل، حقیقته اولدیغی کبی تألیفه وجداناً غیرت ایدیور. قدیم زمانلر احواله دائر سوز سولر کنده اسطوره وحکایه لری عقلاً تفسیردن، یعنی غنغله حکایه لر وبلای بر صورتده مبالغه ایدیلن تصویرلرده موضوعلره کیرن واقعهرک نفس الامرده ناصل میدانله کلدیگی حقده آزا ویا چوق اوینون، لکن قطعاً اثباتی امکانشز بر طاقم فرضیه لردن اوزاغه کیمه یور.

تاریخ تألیفک علمی اساسلری میلاددن اول ایکنجی عصرده «پولیویوس» طرفدن داها بویوک برصراحتله اورتایه قونولمشدر. بو آدم «میلاددن اولکی ۱۴۴ - ۲۶۴ سنه لری وقوعاتک تاریخی» مؤلفیدر. حتی «پراغماتیک» = واقعجی تاریخ» تعیزی ده اوکاءددرکه بو، اووقدن بری، داها اولکی حکایه جی تاریخه تمامیه مخالف اوله رق، واقعهری سبی رابطه لریله ایضاح معناسنه کلکده در. «پراغماتیکوس» صفی یونانیجه «پراگما = ایش، وقعه» دن کلیر. «پولیویوس» اونی حکومت آدملرینک، قوماندانلر و سائر نک اجرا آتی حقده قوللاندیغی زمان «ایش بیایر، عقللی و ایرکین» معناسنه کلیر (مثلاً ۵،۴۴،۹،۴۳،۳). تاریخ مفهومه تطبیق اولوندیغی زمان ایسه، شائی واقعهر و بونلرک حقیقی، طبیعی سبیلری زمینده قالان روایتلر معناسنه اولور.

پولیویوس «اللهلر و اونلرک اجرا آتی نک وقوعی تاریخه مدخل» یانجی ملاحظه سزلق پولیور (۴۸،۴۷،۳). بوده «تاریخ»ک بر علم یعنی تدقیق، اوکرده «ماثیا» موضوعی اولقی اعتباریله جدل «آغونیزم» موضوعندن آیریلدیغنه بر علامتدرکه، بویه جه، وقوعاتجی تاریخ یازان کیمسه نک وظیفه سی، وقوعاتک «نه تأثیریه، ناصل ونه ایله برابر» حصوله کلدیگی مسئله سنه جواب ویرمک یعنی اونلرک سبیلری، جریاتی و نتیجه لریخی بسط و تمهید ایتمک اولدیغی تضمن ایتش اولور ...

«پولیویوس»ی «توکیدیدیس» دن آیران دوره نک اسکی دنیا تاریخده داها بویوک براهیتی واردیر. زیرا اوکجه دن ماکدونیا، صوکران، روما دولتلرینک تشکلی، یونان شهرلر جمهوریتک مستقل وارقلرینه بر نهایت تشکیل ایدهرک یونانستانی داها کنیش و بویوک

یر «کل» ك اجزاسندن بری یامشدی . ستوئيك «رواقی» فلسفه اوکجه کی «همشهری» مفهومی یرینه اورتایه داهایوکسك بر «انسان» فکرینی قویه رقی ظهوره کیش و داهای کیش بر صورتده یایلمغه یاشلامشدی . روما دولتی ایسه اسکی دنیا ملتیرینی برله شیره رك انسانلق «اومانیتة» مفهومك داهایزایده انكشافه خدمت ایدیوردی . اوصورتله که میلاددن اولکی برنجی عصر لاتین یازیحیلری قسماً بوکله یی قوللاندیلر ؛ یعنی ملی واجتماعی حال ووضیعت نظره آلیمایه رقی انسانلره «شخصیت حق» فکیرلری دوغدی . حتی پولیویوس «ألن» لرله «باربارلر» ی تفریق ایتور؛ وتوکیددن داهای آحق بر صورتده ، بوتون ملتیر وحکومتلرک جاتی ، معلوم ومعین ومطرد برطاقم «تعاقب وتوالی» قانونلری داخلنده ، وشو ویابودور اجرا آتیحیلرینك شخصی منبتلرینه باغلی اولمتسزین مستقلاً انكشاف ایتدیکی ، وتدریجی بر صورتده کمال وانكشافدن صوکر ، صاقلماز بر صورتده ، تدریجی یرسقوط وزوال دوری کله چکنی سزیوردی . روما ایله قارتاجه آراسنده کی حربلرک ظهورینی ده شو یوله ایضاح ایدیوردی : روماده سناتو نفوذ واقدارینی تمامیه محافظه ایتدیکی بر زمانده قارتاجه ده نفوذ واقدارك ده موقرات عنصرلرله یعنی خلقه کچمه سی دوری باشلامشدی که ، بو ، «پولیویوس» ك فکرنجه ، بر حکومتك باتمه سنه برنجی علامتدی (۱۰۶) .

روما دولتی پولیویوس ك فکرنجه سیاسی قدرتك صوك حدینه وارمشدی ؛ اوقدرکه تهماضی ونه استقباله بو درجه یه هیچ بر باشقه حکومت وارماش وارده مایه جقدی (۷،۲،۱) . بوندن دولای طبیعی بوروما دولتی ایچون ده بوتون حکومتلرک حیاتنده قطعی اولان داهای ایدن داهای قنایه کچمه دوری کیریوردی (۱۳،۹،۶) . بوصورتده ، حکومت ده ، هر جانلی مخلوق ایچون اولدینی کی ، طبیعت قانوننه تابع اولیوردی .

پولیویوس ، داهای افلاطون طرفندن حکومت تشکیلاتنك «مونارشیا» آریستوقراتیا ، ده موقراتیا» اساس شکللرینك تعاقبی اوزرینه قورولان «حال وموقعك داهای صوکر کی انكشافنی» ده موضوع بحث ایدرک اونی جرح ایدیور ؛ لکن بزه هریانی ایشله نمش ، مکمل بر تاریخی تعامل نظریه سی ویرمیور .

پولیویوس ك تاریخی انتقاد ایجاباتنه شوصورتله باقیشی ، توکیدیدك نقطه نظرینه قیاسله ، ایله ری یه دوغرو بر آدیم صایلمق کرکدر . زیرا او ، هر شاهدك ایستلمغه لایق وغرضدن خالی اولوشی درجه سنی ، توکیدیده اولدینی کی ، یالکز شفاهی روایتلر حقنده دکل ، یازیلی

متلر حقنندهده تطبیق ایدیور .. بوندن ماعدا پولیویوس شو جهندن ده بی خبر دکدی که وقایعک بیلرک تحریفندن یعنی آلامق باشقلرنی آرزولرندن ماعدا ، شو ویا بوطرفه علاقہ سی اولان تاریخی کندی کندیسنی ده آلامه سی وار . بوندن دولایی او ، فرقنده اولمندن ، وقایعک او یله برلوحه سی چیزه بیلرکه کندی پاک یورکدن دوغروی سویله مک ایسته سبیله سویله دکاری شایته او یما یه بیلر (۱۴۷۱) . لکن تاریخی انتقادک بویله برتطبیق توکیدیدده اولدینی کبی پولیویوسدهده پک ابتدائی وسطی در . پولیویوس ده توکیدید کبی بر طاقم افسانه لردن استفاده ایدرک اونلری عقلی تفسیرلره اوغراتمه بی ممکن عد ایدیور .

توکیدیدیس و پولیویوس ک اثرلری «اسکی عالم» تاریخ یازمیلرک ک صوک سوزی قالدی ؛ داها صوکرا ککن یونان تاریخیلری قسماً بو صورتی تقلید ایتدیلر ، قسماً ده «ره توریک» خطابی «دینان ، فقط عالم ده کی صحت و حقیقت احتیاجه ادبی ذوق ایجاباتی ترجیح ایتمکه عامده کری یه دوغرو بر آدیم صاییلان یکی بریول ، یکی براستقامت طوتوب کتدیلر ؛ نهایت ، قسماً ده تاریخی مواد طویلامقله اکثفا ایدرک بونی صرف وقوعاتک تقویمی تعاقبلرینه مربوط باغلی بر منظومه ایچنه صوقدیلر ، و آرارلنده کی سبی رابطه لره نظر دقتلرنی جویرمدیلر .

رومالیرایسه علم وادبیاتک اوتنه کی شعبه لرنده اولدینی کبی تاریخ یازمیلرکدهده ساده جه یونانلیرک شاگردلری ایدیلر . بعض رومالی تاریخیلرک مثلاً «تاسیت» ک اثرلری ، یونان اثرلرینه باقینجه ، ایلر یه بر آدیم صاییلر سدهده ، بو آحقاق ، قلمجه برهنر محصولی اولمق اعتبار یله در . تاریخک علمی احتیاجلری روما تاریخیلرینک هیچ برنده ، حتی روما دورینک یونانی تاریخیلرینده بیله ، توکیدیدیس و پولیویوس ده اولدینی درجه سز یله مشدی . ایمراطورلق دورنده روما حکومتی بناسنه کیرن مختلف ، متلر آراسنده کی صلحی مناسبتلرک انکشافندن بکله نه بیلیردی که بوتون جهان تاریخک جریانی حقننده داها زیاده کنیش وداها آز «یک طرف» نظرلره ایریشیلرین ؛ بو تعامله هر ملت و حکومتک اشتراک حصه سی داها ای کوریلوب آکلاشیله بیلرین ؛ حالوکه او یله اولمادی . «اوکوست» ک معاصر لردن «دیودور» کندیسنه غایه اولمق اوزره «بوتون جهان وقوعات - یعنی تاریخ - نی ، بر شهر حیاتی کبی نقل ایتک» ایسته دی ؛ لکن بونیتک تمام یله عکسنه اوله رق ، اومفصل اثری ، یالکز «اسکی زمان» ک مختلف ملتلی تاریخنه عائد و بر قومک تاریخنه دیکرینک تاریخی آراسنده کی رابطه لر قورولمق سزین و آری آری هر ملتک تاریخنه عائد خبرلرک صحت

و وثوق درجه سی حقه دهده انتقادی بر معاینه ده بولونولمق سزین طویلانمش بر طاقم معلومات مجموعه سندن باشقه برشی ده کیلدر . مختلف ملتلك تاریخی حیاتلرینك حقیقی جریاتی ایضاح ایچون، یونانلیلر و رومالیلرک، علماً تأسیس ایدیلش تاریخی انتقاد اصولارندن بی خبر بولونمالری شویله طورسون ، اولر ، انسان جمعیتلرینك ماضی و حالده کی حیاتلرینه عائد واقعی معلوماتك کافی بریکون آشکیل ایتمه سنی بیله بکله میورلردی . بز یونان فیلسوف و تاریخیچیلرینك اثرلرنده حکومت تشکیلاتی شکللرینك دیکشمه سی ، « توزع عمل » ک ترقی و انکشافی ، جمعیتك مختلف دورلرده و مختلف ملتلر نزدنده حربده شجاعت و صلحده سعی ایله مناسبی ، کوچوک و یابویوک اراضی صاحبککک اهمیت ، بر نوع پارا زادگانلی صنفی و سائر حقه ده داغنیق دوشونجه لر کوریورز ؛ لکن بوللردن هیچ بری بوداغنیق کوروشلری مرتب و منتظم بر منظومه حاله قویمغی دهنه میور . توکیدید ایله پولیویوسک ، تاریخی علمی بر تدقیقه موضوع یایمق ایچون شعورلی بر صورتده چالیشمه لری نظره آلیناهجق اولورسه ، تاریخ ، یونان - روما حربنك صوکلرینه قدر علمدن زیاده صنعت حالده قالمشدر .

آوروپاده اسکی حربنك عمومی انحطاطی اوزرینه - که بومهم حال تاریخ عمومیده مهاجرت اقوام دنیلن بویوک وقعه نك نتیجه سیدر - ملی حیات بوتون جهتلردن پارچالاندى . ارتیق بوراده کندی کندینی اداره ایدر شهر جمعیتلری رینه یکیدن بر اراضی بکلکی ، تقدی بر اقتصاد رینه طبیعی بر اقتصاد کوریورز . شو حالده شهبه سز که بویوک ومهم انقلابك تأثیرلری علم و صنعتك بوتون اوتیه کی شعبه لرنده و بوللر آراسنده تاریخ اوزرنده ده واقع اولمشدر . قرون وسطا اوروپاسنده ، وقایع نامه و حکایه جی تاریخ کبی ، زمانی کچمش شکلره رجوع باش کوستریور و صرف دینی « نظر » یکیدن حاکمیت قازانیور .

یکی دینلرک - خریستیاناق ایله اسلاملق - ک یاییلمه سی دولایسیله ایکنجی بر واقعه داها ظهوره کلیور که ، بودوره نك کچیشی صره سنده حالا باقی اولان و حتی قسماً اسکی مدنیت عنعنلرینك داهاز یاده انکشافه خدمت ایدن ساحه لرده - بیزانس و اسلام عالمنده - ده کوزه چار بمقده در . بیزانسه اسکی تاریخ یازیجاغنك عنعنلری ، بالخاصه خطابی اولسه ده ، تاریخی محصولاتك خارجی شکلرینه عکس ایدیور . بوندن ماعدا ، ایچلرنده اک معروفی باطریق فوتیوس (۹ نجی عصرده) اولان تاریخی مواد طویلایجی عالملر سایه سنده ، اسکی مؤلفلرک اثرلردن بویوک نسبتده اقتباسلر یاییلیور ؛ لکن علمده کلامیات استقامتنك تعقیبی وقعه لرک طبیعی سبیت رابطه لری داخلنده ایضاخه میدان بر اقایوردی . مسلمان « کلام » ی

ایسه جناب حقك شریکتر قدرتی حقنده کی نصرله سیبیت قانونك مقدرلکی آراسنده شو صورتده برتألیف چاره سی بولدی : «هرشی قادر مطلق حضر تلرینك ربانی اراده سیله اولور؛ لکن هرشیئی بعض معین سیلر خلق ایدهرك یایمق عادتاه اولمشدر ؛ واقما بوعادتده اونك سربست براراده سی نتیجه سی دیمك در و جناب حق بر «امر» ی لزومسز کوردکده اونی در حال قالدیرر ؛ یونکله برابر شیمدی یه قدر اولان شیلر حقنده عقلاک تجربه سی کوستریورکه عادت الله (تاکری سنتی) قرآن کریمك (۴نجی سوره ، ۲۳ سطر) قولنجه دیکشمز . بویله برنظر طبیعیا تجربه اولدینی قدر تاریخچیلرده نهایتسز بر میدان آچدی . یونکله برابر، ینه مسلمانلر، علمك اوتیه کی برچوق شعبه لرنده اولدینی درجه ده تاریخده موفقیت فازانه مامشدردر . بویسه اسلام عالمده کی تاریخ نویسلک انکشافده کی خصوصی شرطلره میدانه چقار .

ریاضیات ، فلکیات ، ارضیات ، طبیعیات ، طیات و حکمیات ساحه لرنده ، مسلمانلر، یونانلیلرک دوغروندن دوغرویه شاگردلری ایدیلر . سوریه لی مترچیلر واسطه سیله یونان عالمترینک اثرلرینی طانیان مسلمان عالملری ، بونلری عرب دیلنده یازازکن ، بو علملرک هر برینی یکی مطالعه لر، استخراجلر، استنباطلره زنکینه شدیردیلر . شوقدر وارکه بو علملرک هیچ برشعبه سنده یونانلیلردن میراث آلدقلری هیئت دیکشدیروب یکی باشقه اساسلره ایشله نمش برمنظومه «سیستم» وجوده کتیرمکی دهنه مدیلر . یالکز برآز سائر منبعلردن، خصوصیه هندستاندن آلینش بعض معلوماتی درله دیلر، طوبلادیلر . دیگر جهتدن عرب ترجمه لرنده بز یونان ورومانك نه تاریخ نه ده ادبیات محصولاتنه عائد بر تک اثر بولامیورز . یالکز عربجه تاریخ اثرلرنده یونان - روما عالمی تاریخنه عائد بتوله مه ئوسك [میلاددن اول ۲نجی عصر] تقویمی ان کتابندن ویا بیزانسیلردن و سوریه لیلردن آلینش ، ماکدونیاالی فیلیپ زمانندن باشلایان بر طاقم معلومات کوروپورز . یونان فیلسوفلرینك تدقیق و مطالعه سی عربلری یونانلیلرک حکومت تشکیلاتی نظریه لریله آشنا ایتدی . احتمالکه، اسکی تاریخ یازیحیلر غنعه لری ده بیزانسیلر و سوریه لیلر واسطه سیله - بوصوکره لیلردن بعضیلری اثرلرینی عرب لساننده یازدیلردی - عرب آثار تاریخیه سنك شکلی اوزرنده بر تأثیر کوسترمشدر . لکن هیئت عمومیه سیله باقیلنجه ، مسلمان تاریخ یازیحیلر اسکی نمونه لرک تأثیریه دکل ، عرب و عجملرک اسلامدن اولکی «حرث» غنعه لرینك تأثیری آلتیده انکشاف ایتمشدر . عجملرک سانسیلردورنده ایریشمش اولدقلری یوکسک مدنیت درجه سی نظره آلینازه ، عربجه یه ترجمه ایدیش اولان ایرانك ماضی حقنده کی روایتلری، حالا ،

عربلرده اولدینی کی، «دستانی = آپیک» بر ابداع صفتی حائر بولونویوردی؛ آنجا «اسلاملق دوره سنده درکه عجملر و عربلر تقویمه و حکایه جی تاریخه کچدیلر. اون دردنجی عصر صوکنده عرب مورخی «ابن خلدون»، مسلمان عالمده ایلک و یکانه اولمق اوزره، حکایه جی [خیالی] تاریخدن وقوعاتیجی [حقیقی] تاریخه کچرک بوتون جهان تاریخی وقوعاتی طبیعی سبیت رابطه لریله ایضاح امکاتی ویره جک اساسلر قورمنی دهنه دی.

«ابن خلدون» ک مشهور جهان تاریخی «مقدمه» سنده قورمش اولدینی سیستم «منظومه» یونانی تاریخچیلرک نقطه نظر لرندن تمامیه مستقل در؛ زیرا ابن خلدون، اونلر ککندن صوگ درجه داها اوزون باشقه شکله تاریخی بر طاقم ماده لر طویلامش و ترتیب ایتش اولدینی جهته، اولکیلره قارشى شهسز پک بویوک بر تفوق قازانیر.

بومنظومه نك اساسی اوله رق حکومت تشکیلاتی شکلرینک دیکشمه سی یرینه، داها واسع و عمومی براولچو قونولشدیر: انسان جمعیتلرینک عضولری آراسنده کی تساند و تعاون دو یغوسنک شدتی و یا ضعیفلامه سی. . ایشته بالعموم ملت لر حیاتنک مختلف دورلری یونقطه نظر دن ترتیب ایدیور؛ وبدوی یاشاییشدن حضری یاشاییشه، کوی معیشتدن شهر حیاته کیش کی، علم و صنعتلرک یاییلیشی، یکی بر طاقم کوچه فاتحلرک میدانه چیه رق مدتی قطعه لری تکرار ضبط ایدیشلری کی واقعه لرک معناسی بوضورتله توضح ایدیور؛ بیللله شیور. بوتون دنیا تاریخنک روشی ابن خلدونک کوزنده، ملی وجدان و یا مشترک یردین ایله برلاشمش اولان سیاسی زمره لرک درجه لی بر یوکسه لیش و آچالیش لوحه سی عرض ایدر. بوتعالی و انقراض بوتون ملت لرک ایسته ر ایسته مز بویون اکدیکی بر طاقم اوکنه دورولماز قانونلر تأثیریه اولویور. اسلامک اساسلی بر نصنه اویره رق ابن خلدون یو خصوصده مسلمان دولتلری ایچون براستنا یاپمایور؛ اونلری ده، آری آری حکومتلر سلسله سنه آریلیشلرینی اعتباره آلمسزین، تام بر «کل» کی تلقی ایدیور و بودولتلرکده انحطاطلری اماره لرینی اولکی پارلاییشلرینه قیاس ایدرک او یله بولویور، فرق ایدیور. تاریخی انتقادک ایجاباته ابن خلدون تمامیه اویمایور؛ تاریخی حیاتک روشی حقنده کندیسنک ایشله یوب اورتایه قویدینی فرضیه لر اوکا اوقدر اساسلی کورونویورکده، واقعه لرک صحتی درجه سی ییله، کندی، کوزنده ساده جه بوفرضیه لرک ایجاباته او یغون کلدیکی درجه ده یلیزه بلیور.

«ابن خلدون» یو تاریخی انشا سیستمه سی ایله بر «یکی علم» وجوده کتیردیکنه اینانویوردی؛

جالبوکه حقیقته، یالکز بویه بر «علم» ک میدانه کتیر یله سی ایچون بولونماسی و طو توله سی لازم کان یول کورونمشدی؛ لکن بویولی نه کندیسندن صو کرا کی مسلمان تاریخچیلری، نه ده ابن خلدون کندییی طو تامادی. اونک معروف تألیفده ده - دیو دور ککنده اولدیغی کبی - اثرک اصل قسیمله مقدمه سی آراسنده بربری طو تامازلوق کوزه چارپیور. نه ماده لرك ترتیبده کی نظام، نه ده مأخذلره قارشی اولان انتقادى مناسبلر جهتندن، «یکی علم مبدعی» نک کندی اثری سائر مسلمان محصولات تاریخچیسندن فرق ایدیور.

مسلمان حرثک سقوطی ایله عین زمانده اوله رق، غربی اوروپاده، علم وصنعتلرك یکیدن جانلانیشى یعنی «رونه سانس» باش کوستردی. علمک بعض شعبه لرنده، خصوصیه طیاتده، اوروپالیر عربلرك دوغروندن دوغرویه شا کردلری ایدیلر؛ لکن بویکدن دوغوش، بوانتباء دورینک بوتون آدملری، قرون وسطی نک او مدھش باربارلغی آراسنده یوق ایدیلش اولان یونان و روما مدنیتلرینک یکیدن دوغدورله سنی کندیلرینه یکانه بزغایه ایدیندیلر. ایلک زمانلرده، اسکی شاعر و حکیملرك اثرلری، تقلید ایدیلر اورنکلر، وقارشینده سوز سویله نمز ادبی صلاحیتلر ديه طانیلدی؛ صو کرا، یاواش یاواش، داها باشقه هنرلی شایان دقت ابداعلر و علمی مهم کشفلر امکافی حاصل اولدی. علمک مختلف شعبه لرنده، یونانلیر طرفندن مقدما ترتیب ایدیلش سیسته ملرینه، علمده ایلهری یه برآدیم تشکیل ایدن داها یکی سیسته ملر قائم اولمغه باشلادی. شمیدیکی زمانده علمک یالکز ایکی شعبه سنده، منطق و هندسه ده، یونان عالملری «آریستوتالیس و اوقلیدیس» طرفندن وضع و ترتیب ایدیلش اولان منظومه لر، بوعلملری ده یکی مبدألره کوره تشکیل تجربه لری اولدیغی حالده بیله، اهمیتلرینی محافظه ایتمشلردر.

تاریخیات ایله طبیعیاتک موفقیاتلرینی مقایسه ایدرکن، بز غربی اوروپاده ده، اولدن یونان - روما و صو کرا مسلمان عالنده مشاهده ایتمش اولدیغمز حادثه یی فرق ایدرز. اسکی یونانستانده ده یاخلاق عالمک صورت تکویتی علماً ایضاح تجربه لری، داها [میلاددن اول ۶ نجی عصرده] تالاس طرفندن یاییلمغه باشلامش ایدی.

تاریخی علماً تفسیرایسه، یالکز [میلاددن اوکجه ۵ نجی عصرده] توکیدیدیس ایله باشلاپیور. عربلره کلنجه، آنجاق اون دردنجی عصر صو کلرنده، طبیعیات، حکمیات و مثبت علملرك کماله ایریشندن صو کرا ۳۰۰ سنه ایچنده، تاریخی وقوعلره، تعامللره علمی بر ایضاح ویرمک تجربه لری کورولویور. عینی صورته، غربی اوروپاده ده، طبیعیات ساحه سنده.

داھا [۱۵۳۰ سنه سنده] قوبه رنيق سيسته مى اسكى غنعه لرله تماميله آيريلش تشكيل ايتديكى حالده، آنجاك «روما تاريخى» [۱۸۱۱] و رانككنك اثرلى [۱۸۲۴] دركك تاريخى تدقيق وانشا ايچون اسكيلرك اصولدن باشقه اصولار ميدانه كتيرمك ضرورتى ميدانه چيقاردى. تاريخى انشانك اساسلى داھا اول انكشاف ايدييور، كه بونلر، يونانيلر طرفندن آنجاك عمومى خطايله ضبط ايديله بيلمشدى. اولجه تاريخى انتقاد اساسلى حاضر لانيور.

تاريخى انشاده كى موفقيتلر، تاريخى «وقوع» قانونلرينك ايضاحيله پك صيقى بر صورتده باغليدر. «ابن خلدون» ك تجربه سى مسلمان عالمده بر تعقيبي بولاماديني حالده اوروپا طور باغنده ايتاليان متبكرلرندن «نوجى و يقو» [۱۷۲۶] طرفندن يكي دن اورتابه قونولدى. ابن خلدون كى و يقوده بوتون ملتلك كچه جكلرى تدريجى انحطاط و تعالى درجه لرني تعين ايتمك ايسته يوردى. ايسته بوتون ملتلك تاريخك مادك اولدينى بو عمومى ماده، اونك ده ابن خلدون كى «يكي علملر» ديديكى اوتنه كى تاريخى علملرك باشليجه موضوعنى تشكيل ايده جكدى. اون دو قوزنجى عصرده، حقه ده بوتون بر كليات چيقان «ويقو» ده، ابن خلدون كى، كندى زمانك آدملى طرفندن تقدير اولونماش، بونكه برابر اون سكرنجى عصرده، بعضيلرينك شدتله ادعا ايتدكلرى كى بوسوتون يالكز قاللامشدى. شو قدر واركه ايتاليان حقوقيلىرى «مونه سكيو» نى اوندن يوكسك طوتيورلردى. «۱۷۸۷» ده فكرلرينى طائيش اولدقلى «كوته» نى ده صوك درجه ده يوكسك بولويورلردى.

اون دو قوزنجى عصرده انسان جمعيتلرينك انكشاف قانونلرى اوزرينه يكي بر علم قورمق تجربه سى. «او كوست قونت» طرفندن ياپيلمشدر. قونت سلفلرندن داھا بختلى كوروندى؛ اثرلى كنيش بر ميدان بولدى و بوتون برصيرا باشقه تدقيقلره سبب اولدى. قونت طرفندن بو «انسان جمعيتلى علمى» نه ويريلش اولان «سوسيولوژى = علم اجتماع» تعيرى، لسان فى نك قانونلرينه غير مطابق اوله رق، يونانجه ولايتنجه عصرلردن مركب ايسه ده، بونك نتيجه سنده، عيى صورتله، «ترمينولوژى = اصطلاحات»، «بالئه تولوژى» و ساثره كى.. تعيرلر يره شمش اولدينى جهتله، صوكراكى عالملى طرفندن عاداتا مدنى بر حق قازانمشدر. اكر قونتق قويديني شيرازيه كوره، بو وظيفه كندى ويا سلفلى طرفندن كسيلوب آتيلمش، حل و فصل ايديلش اولسه يدى، يالكز بونكه تاريخى تاليفك اساسلى. قورولش اوله جكدى. اوزمان، تاريخچيلر ايچون، يالكز سوسيولوغلر يعنى اجتماعيات

متخصصلری طرفدن حاضر لائمش اولان نظری فرضیه لری، مشخص واقعه لره تطبیق ایتمکدن باشقه یاپه جق برشی قالمالاردی. قونت دن صو کرا اور تایه چیقان صایینی پک چوق سوسیولوژی سیسته ملرندن - تعیر دیکرله اجتماعیات منظومه لرندن - هیچ بری عمومی بر قبول بوله مادی. بوزمانک اوروپالی مدققلری، متبعلری اوکنده، یونان و عربلره نسبتله پک فضله بر مقدارده صحتی موثوق واقعه لر دن مرکب مواد وارسه ده، بوتون بونلر، ینه هر زمان وهر یرده انسان جمعیتلری حیانتک تابع اوله جنی قانونلرک تعینی ایچون الیریشسزدر. هان صرف اوروپا تاریخنک واقعه لری اوزرینه استاد ایدن سوسیولوژی، استباط ایچون، حتی یالکز بوتون دنیا تاریخی نک وقوعاتی محیطنده بولونمش ویا بولونمقده اولان ملتلی اعتباره آلسه بیله، ینه بوملتلر آراسنده اوروپا قوملری یالکز پک اهمیتسز بر اقلیت تشکیل ایدر. تاریخی علملرک بوزمانده کی حالته کوره سوسیولوژیک «خلاصه» لرک همادی، یا اولجه نظره آلتامش یکی واقعه لرک کشنی ایله ویا اولجه حقلرنده بر آز وقتدن اول تعیم یاپلمش واقعه لره دائر خبرلرک داها اینجه انتقادی تدقیقلری ایله، جرح ایدیلمه لری طبعیدر. یالکز انسان جمعیتلری حیانتک تابع اولدینی قانونلری، و بوحیات شرطلرنک تحولاتی نظاملرنی کوز اوکنده طوتدینی ایچون، سوسیولوژی یالکز، تاریخی تعاملک شیمه سنی، صفتی تعینه چالیشیر؛ واونک حکمت و غایه سی مسئله لرینه ایلیشمز. ایشته بو مسئله نک حل ده «فلسفه تاریخ» دینلن علمک وظیفه سنی تشکیل ایدر.

انسانلق تاریخنک تهائی مسئله لری حقنده بر جواب آلمق غیرتی، داها داستانی ابداع دورنده بیله قرق اولونور؛ تاریخی اولوش، و داها ایدن داها قنایه دوغرو فاصله سز کچیش حقنده کی نظرلره برلکده، عادت اوزره بر اله ویا بر قهرمان اسمنه مربوط اولان یرامیدده کندیتی کوسترر. شویله که: قنالق، درجه سنی آشدینی وقت، یعنی، آخر زمانده، یکیدن بر حقاییت و بختیارلق سلطنتک قوروله جنی تصور ایدیلیر. بر چوق دینلرک تعلیملرنده بوامید داها معین بر «مهدی جیلک» شکلی المشدر. علمی تفکراتک انکشافیه، ماضینک واقعه لری اساسی اوزرینه اولدینی کی، انسانلغک استقبالده کی مقدراتی، ویا ترقی، تکامل دیدکلری صوک غایه لری، و آیری آیری هر قوم و دورک کندی مستقبل بختیارلغنی حاضر لاق ایچون عمومی چالیشمه لری آراسنده کی حصه سی اولمق اوزره صدق سعلری اوزرینه، غلماً مرتب نظریه لر تأسیسی تجربه لرنده ده بولونلشدر. اون

سکزنجی واون دوقوزنجی عصرلرده کی آوروپا علمی بو وادیده بر طاقم مختلف تجربہلر کوسترین، که بونلردن بالخاصه «هردر» و «هغهل» ک نظریہلری اک چوق تاثیر یامیشدر. بونکله برابر انسان نسلنک استقبالی وخصوصیله یریوزنده کی وارلغک صوگ غایہلری حقنده کی مسئلهلر، هر زمان، آخلاق برطاقم اعتقاد موضوعلری ویا شخصی «دنیا کوروملری» اوله بیلیر... بر «ترقی نظریہسی» وجوده کتیره بیلیمک تجربہلرینک ده موفقیتله نتوج ایدہ بیلمه سی فوق العاده شہہلی اولدیگی کی، اصل «ترقی» فکری، تلقیسی بیلہ، بوتون قوتیله مثبت وصحیح برعالمی تبیین وتعیینه الویرشمنزدر. اکر «فلسفہ تاریخ» ساحه سنده، ترقی وبونک نہائی غایہلری مسئلهلری چیقاریله جوق اولورسه، اوزمان، «فلسفہ تاریخ» سوسیولوژی ایله عینی ماهیتده اولور. ذاتاً «علم اجتماع» و «فلسفہ تاریخ» تعیرلری، بعض مدققلرک مطالعانه کوره، بروعینی علمک ایزی آدلریدر دینله بیلیر.

تاریخ اصولیاتنه عائد بر چوق کتابلرده یونانیلرک «واقعہ جی» تاریخلرینه قارشى اون دوقوزنجی عصر غربی اوروپا تاریخیجیلری طرفدن میدانہ چیقاریلش اولان و«تکامل» یعنی انسان جمعیتلری حیاتنک بوتون شرطلرینک «درجه درجه» و «بربری آردنجه» دیکشمه سی قانونلرینک قبولی اوزرینه مستند اولان «ژہ نہتیک» تاریخی قویارلر. بونده تاریخی واقعہلر شو ویا مقصدله حرکت ایدن بر طاقم شخصلرک محصولی صورتیله دکل، بالعکس، کرک تاریخی سیالر، عامللر دینیان بوآدملرک میدانہ کلیشی، کرک بونلرک قازاندقلری موفقیتلرک درجه سی، اورتالرنده بویویوب یتشدکلری جمعیتلرک اسکی حیاتلریله ایضاح اولونور.

حالبوکه، چوق کره اورتاہه سورولن اداکاره رغماً، بوجہتده اک یکی تاریخیجیلرک اثرلریله «توکیدیڈیس» و «پولیویوس» ک تألیفلری آراسنده اساس اعتباریله هیچ برفرق یوقدر. زیرا «توکیدیڈیس» ک «پهلوپونهز» محاربہلرینک اهمیتی اوندن اولنکی یونان تاریخنک وقوعاتیله مقایسه نتیجه سنده بونی ایضاح ایدن سبیلر خصوصنده کی مطالعه سی ایله، «پولیویوس» ک رومن وقارتاجه آراسنده کی حربلری ایجاب ایتدیرن سبیلر حقنده کی ملاحظہلری، پک آشکار بر صورتده کوسترینرکه، ایلمک «واقعہ جی» تاریخی یازان آدملرده تاریخی واقعہلرک کیدیشنی متوالی ومطرد بر تعامل نتیجه سی کی نظر اعتباره آلیورلر، یعنی، تاریخنک جریاتی ایضاح ایچون بولونماسی لازم کلن آناختاری فردی روحيات ساحه سنده آرامایورلردی. دیمک اولویورکه، «تکامل» پرنسپی اسکی زمان تاریخیجیلری طرفندن ده عملاً تطبیق.

بولونمشدر . شو قدر وارکه بو ، اونلرک نظری فرضیه لرنده ، اون دوقوزنجی عصر عالم لرنده اولدینی قدر ، صحیح وقصورسز بر صورتده دکدی .

اسکی یونان تاریخچیلرکی ایله شمدیکی زمان تاریخ علمی آراسنده کی اساسلی فرق ، تاریخی انشا طرز لرنده دکل ، تاریخی انتقاد طرز لرنده در . یونان تاریخچیلری هر شیدن اول صرف منظومه لرینک منطقی انسجامی وعمومی لوحه نك وضوح وتمامیتی اندیشه سنده ایدیلر .

حالبوکه مختلف واقعه لرك صحت درجه سی مسئله سی - خصوصیه مؤلف ، کندی زماننده اولمایان وقوعاتی یازارکن - نه نك محق ودوغرو ، نه نك غیر محق واکری اولدینی حقه کی عمومی تخیلر اوزرینه قورولور ؛ ویریلن موضوع ، واقعه نك کندینی ایجاب ایتدیرمش اولمسی لازم کن «مقدم» ایله ، تسلسل موجبجه اوزرنده تأثیری اولمسی لازم کن «مؤخر» آراسنده نه درجه مناسبت بولوندینی مسئله سندن مستقل قالردی .

مع یافیه ، شمدیکی زمان عالم لری طرفندن ده هان عینی «طرز» لر قولالانقده در . لکن بونکله برابر ، تاریخ ساحه سنده اولدینی کبی علمی تفکراتک بوتون اوته کی شعبه لرنده ده ، آیری آیری ، هر بر واقعه نك صحت و وثوق درجه سی ، واقعه لری تمامیه امتزاج ایتدیره جک شموللو بر منظومه نك انتظام و تعاقیدن مستقل بر صورتده ، تعیین آرزولری باش کوسترمکده دز . مثبت علملر ساحه سنده ، بومقصدله ، عتیقانه معلوم اولان طرزدن پک فضلہ بر صورتده ، عادتا قیاس اولونماز درجه ده جوق «مشاهده» و «تجربه» کبی ترکیب طرز لری بولونمشدر . ماضیده ، نه دوغرو دن دوغرویه مشاهده ، نه ده تجربه یولیه تکرار میدانه کتیرمک امکاتی ویرمه یین بعض واقعه لر ، آنجاق ، شاهدلرک شهادتی واشیانک دلالتی ، یعنی حادثات طرفندن براقلمش اولان شیئی [آفاق] اثرلرک اشهادلری ایله اوکره نیلربیلر . ایشه بوتون تاریخی اولان «مأخذ» لر ، عینی زمانده نشأت ایتمش اولدقلری دورک مدنیت حاللری ، فکرلری وغایه لری نك شیئی ایزلری صورتنده نظره آینه بیلرلر . وقوعاته دائر بر حکایه ، اگر کندی زمانه حائذ ایسه ، او وقت بو حکایه نك ، وقوعاتک شیئی بر یادکاری اولوق اعتباریه طاشیدینی قیمت ، شهادت ایتدیکی خصوصلردن دولایی قازاندینی قیمت پک آزدفعه تقابل ایدر . حکایه نه قدر شیئتجی وبی طرف ایسه ، بیلدیردیکی واقعه لرده او قدر اینانیه بیلر .

فقط وقوعاتك جریاتی تعیین ایدن غایه و مقصدلرده اونده اوقدر آز کندی کوستر . دیگر جهیدن ، تمامیه معین و معلوم بر « محیط » ویا بر « زمره » نك نقطه نظر لریله دولو اولدیغندن دولایی ، او بحث اولونان دورك بر یادکاری اولوق اعتباریله ، متبعلر ایچون يك علاقه بخش برشیدر ؛ لکن شهادت ایتدیکی شیلر اعتباریله ، نتیجهده ، هیچ بر قیمتی حائر دکلدرد . بوتون تاریخی انتقاد و تیره لری میاننده اك زیاده حقیقی استنباط یابه بیلیمکه امکان ویرنی ، بر واقعه حقنده بری برندن مستقل ایکی ویا اوچ شاهد روایتك یکدیگریله قارشیلانمشیدر یله سیدر .

بوراده ، مدقق ، تجربه طرفندن داهاولجه وضع و تقریر ایدیلش اولان شومتعارفه دندن حرکت ایدر : خارجی انطباعلرک آلیمنه سی ایله بونلرک سوزله افاده سنك تعاقبی او درجه مختلف شکلده درکه ، تفرعاتی بر وعینی صیراده کیدن یاخود بر وعینی افاده طرز لری کوسترن ایکی حکایه ده کی وقوعاتك طرز ترتیبی ، برینك اوتیه علاقه دار ویا ایکی سنك ده عمومی بر منبعدن چقمش اولدقلرینی ، رد اولونه ماز بر طرزده اثبات ایدر . دیگر طرفندن ، بر واقعه نك تفسیری واسطه لری نه قدر مختلف اولسه ده ، بری برندن کورونشده مستقل اولان وعینی عمومی منبعدن چقمايان ایکی منبعك بر برینه اویان شهادت لری ، بو ویریلن خبرك دوغروغنی انکار ایدیه من بر صورته اثبات ایدر . بر منبعك اوتیه کندن استقلالی درجه سنی لایقیه تعیین وایضاح ایتك ایچون ، مدقق ، دوغروندن دوغرویه حادثه لره کیرن ایلک منبعلر ایله وقوعات حقنده انتقال ایدن یابانچی و مکتوب حکایه لر دیمك اولان اجنبی روایتلر و التقاطلر آراسنده کی فرقی توضیح و تنویر ایدر . « ایلک منبع » ك غائب بولوندیغنی احوالده ، متبوع ، بر وعینی ایلک منبعی قوللانمش اولان ایکی ویا اوچ اجنبی روایتلری بر بریله تطبیق و مقایسه ایله مک واسطه سیله ، قسماً ، آرادینی وقعه نك محتویات حتی اصلنی بیله یکیدن قورمق امکاتی بوله بیلیر .

بری بریله علاقه دار اولمایان مستقل ایکی ویا بر قاچ ایلک منبعك بر برینه اولیغون شهادت لری اوزرینه مستند یازیلر ، اوقدر بویوک بر اثبات قوتی حاصل ایدرکه ، طبیعیات علملرینك ممثلری بیله ، بونلری ، طبیعیات اصوللرینك تطبیقی واسطه سیله الده ایدیلش اولان « ماده » لر درجه سنده صایمه مجبور اولورلر . تأسف اولونورکه ، مورخ ، بوکی استخراجلر ایچین لازم ککن موادی ، يك آز دفعه لر اله کچیره بیلیر . حتی چوق کره وقوعات حقنده یالکزیرتك بر حکایه ایله اکتفایه مجبور اوله رق ، حتی اومنفرد حکایه یه ، شخصی نظرلر ویا

محرك حسلى تأثيريه كيرمش اولان بر طاقم تفرعاتدن شأنى بر صورتده حاصل اولان خطوطى آيره بيلمك امكانى بيله بوله ماز . بو غايه يه بعضاً - فقط يك آز بر درجه ده - حكايه نك هم عائد اولدينى دورك شئى يادكارى وهم ده ملتك اك اوزاق زمانده كي حياتندن قاله وقوعاتك اثرلى صورتنده قارشىلاشديرماسى واسطه سيله ايريشه بيلير .

بو كي آفاقى يادكارلره ، هر حكايه جي طرفندن ، حكايه يه صاقيله ماز بر صورتده كيره جك اولان انفسى عنصرلردن خالى اك شأيان اعتماد ايلك منبع اولقى اعتباريله ، داها بويوك بر قيمت ويريلير . بو تقدريده ، اصل مأخذده بولونمايان انفسى مبدألر ، مدقق طرفندن ، يازيلي خبرلك قوللا نيلدينى زماندن داها بويوك بر درجه ده ، بومأخذدن استفاده ايچون قوللانيير .

« قبل التاريخ عتيقاتى » دينيلن علمده كي يازيلر - كه بزه يالكز بر طاقم اشيا يادكارلى بر اقش اولان قوملر و دورلر حفته كي عمومى محاكمه لردن عبارتدر - زمانه زه قدر ساده جه عالملك شخصى دوشونجه لرى حالنده قاله رق عمومى بر قبول كوره مه مشدر . حتى شئى يادكارلره يازيلي خبرلر آراسنده يالكز كورونشده كي بر مطابقت اوزرينه استناد اينديرلش اولان بر طاقم استخر اجلر ده بيله ، بويازيلي خبرلك برى بريله قارشىلاشديرليشى ، اولكيلر ك صحت و موثوقيتى حفته كي فكرلر مزي ديكشدير مكه ؛ ويا شئى يادكارلر ك داها ياقيندن تدقيقلى ، بونلر يازيلي خبرلك كوستردكلرى دوردن داها باشقه بر زمانه نقل ايتمه مجبور ايتدكلرى حايلر نادر دكلدر . بونكه برابر ، ينه تاريخى انتقادك موفقيتلىرى ، صرف اسكى شئى يادكارلر ك تدقيقه كندينى حصر ايدن « عتيقات » ، « مسكوكات » ، « علم كتابات » و سائر كه يارديمجى علملر ك موفقيتلىرينه باغليدر . مدققك الند بولونان شاهد روايتلى يالكز بر شخصه ويا بر مملكته منسوب اولورسه ، اوزمان ، يالكز وقوعاتك ايزلىرى و بونلر آراسنده او كي شئى يادكارلر ك تدقيقى دركه ، متبعه ، كندى يازيلي منبعلر نده بولدينى وقوعاتك « بر طرفدن » ايضاحنه قارشى ضرورى اولان اتمام و تصحيحلر ده بولونه بيلمك امكانى بخش واعطا ايدر .

شيمديكى زمانك « تاريخ اصولياتى » درسلى ، عادت اوزره ، باشليجه اوچ قسمه ايريلير : مأخذلر علمى ، تاريخى انتقاد اصوللرى ، تاريخى انشا اصوللرى ... بودرلو بر ترتيب سلسله سى ، مورخك ، منطقى تسلسل صيراسيله باشليجه شو اوچ درجه چالشمه سيله تعين ايدر : [۱] مورخ ، اثرى ايچون ضرورى اولان ماده لر صيراسنده ممكن اولدينى قدر چوق مقدارده مأخذلر طويل ايو بونلر كنديلر نده كي وثوق و صحت درجه سنه و هر بريله .

دىكرلرى آراسىدەكى تائىرلەر كۆرە تىرىپ وتىزىم ايدىلىش بر منظومە ايجرىسەنە آلىر. [۲] بومواد آراسىدە، عىنى واقعه لره مناسبدار اولان مختلف خبرلرى ومختلف موضوعلرى آيىر ركه، بوندىن مقصدى، كرك بوواقعه لر حقندەكى شاهد روايتلردىن وكرك وقوعات طرفىدن براقيلمىش اولان مادى ايزلردىن، اصل واقعه لره كىتمكدر. [۳] مورخ، الى آلتىنە انتقادى بر تحقىقندن كچمىش واقعه لر بولوندىنى حالده، وقوعاتك سببىت رابطه لرى داخلىدە كىدىشى اىضاح اىچون، بونلرى زمانى [تقويمى] وعقلى [منطقى] تماق ب صيراسىدە تىرىپ وتأليف ايدىر. حقيقتدە، بوسىرا، آتجاق صوك نىجە لرك تىمىنى ائناسىدە نظره آلىر؛ وچوق دفعە، تارىخى انتقاد وتارىخى انشا مسئلە لرىدە بونكلە برلكدە حل اولونور. موضوع بحث اولان واقعه نك كندىسندن اولكى وصوكرامكى واقعه ايله اولان سببى رابطه لرى، بونلرك وثوقلرى لىندەكى مقدمە لره ميدانه چىقار. حالبوكه مورخك اوك اولكى ائشى معكوس بر صىرايه كۆرە اولور: متبع، مستقل سعينك داها ابتداسىدن، سلفلرىنك اثرلرىنە استناداً واقعه لرك متعاقب جريانى حقندە اولجە بر فكر ايدىنيركه، بو، اصل تدقيق پلانىك چرچيوسىنى تشكىل ايدىر؛ صوكرام، اصل كندى ايشىنە كىرۈپدە ايلك مأخذلر مسئلە سنى تدقيقە باشلايدىنى زمان، بعض واقعه لرك شەهلى صحتلىرىنە نظر دقتى چويرىر؛ وبونك نىجە سىندە بوتون بو ابتدائى موادى انتقادى بر تدقيق آلتىنە آلىر. بويلە بر تدقيق ايله كافى درجەدە اساسلى ومتىن بر استىخراجه واصل اولايلىمك اىچون، ممكەن اولدىنى قدر چوق مقدارده مأخذلرك ميدانه چىقاريلوب اورتايە دو كۆملە سى ضرورىدىر. تارىخى علملرك اصوللرىدە ابتدارده عىنى صىرا ايله تدوين ايدىلىشدر؛ چونكه تارىخى انشا اساسلىرىنى كشف واىضاح تجربە لرى، تارىخى انتقاد اىجاباتى تدقيقدن اولولمىش، وماخذلر علمى ايله حائز رابطه اولان عتيقات وسائر علملرك اهميتىدە داها صوكرالرى آكلاشلىمىشدر.

باقىدە بر كىتابلار :

«برنهام» ك «تارىخ اصولى وفلسفە تارىخ» عنوانلى كىتابى ۱۹۰۳، لاپىزىغ (آلمانجە) — «پاول بارت» ك «اجتماع علمى صفتيله فلسفە تارىخ» برنجى قىسم، ۱۹۹۷، لاپىزىغ (آلمانجە) — «لانفلوا وسەنيوبوس» ك «تدقيقات تارىخىيە مەدخل» (فرانسوزجە) — آپوس (تارىخى دىستان) حقندە «وسە لوفسكى» (روسجە) پىترسبورغ (۱۸۸۴-۸۶) ليتوگرافيا — «رادولوف» ك «شاملى تورك قىبىلە لرىنك مىللى ادبيات نمۇنە لرى» اثرىنك باشلانغىچ نەدە (۱۸۸۵، پىترسبورغ) — عبرانى تارىخ اثرلرى حقندە «غونقل» ك (آلمانجە) «شرق ادبىياتلرى» آدلى كىتابىدە (برلن، ۱۹۰۶) — «هينىرغ» طرفىدن

چقاریلین «مدنیت حاضرہ کلیاتندن» (برنجی قسم) — فنیکہ آثاری حقندہ توزایہ فک «فنیکہ آثاری بقیہ لری» (روسجہ) ۱۹۰۳، پترسبورغ — آدالردہ کیزی ساحل و جزیرہ لرینک اسکی مدنیتلری حقندہ دوسونک «آدالردہ کیزی حوضہ سندہ یونانیلردن اولسکی مدنیتلر» اثری (فرانسزجہ). پارس، ۱۹۰۱ — اسکی زمان تاریخ یازیمیلنی حقندہ «شہر» ک «یونان و روما تاریخنک مأخذلر علمی حقندہ تجربہ» ۲ قسم (آلمانجہ) لاپزیغ — واخسموت «ک» «تاریخ قدیم تدقیقنہ مدخل» (آلمانجہ) ۱۸۹۵، لاپزیغ — «واخسموت» ک یونان تاریخ یازیمیلغنک غایہ و اصوللری حقندہ (آلمانجہ) ۱۸۹۷. لاپزیغ — ابن خلدون مقدمہ سنک فرانسزجہ ترجمہ سی (ملی کتبخانہ ال یازیلردن اقتباس و شرحیات) — کہنہ نک و یقو حقندہ کی فکری، ایتالیا سیاحتی (آلمانجہ) اثرندہ (۵ مارت ۱۸۹۷) دہ ناپولیدن یازمش اولدینی مکتوب (۱۸۵۶ طبعی).

[مترجمی: راغب فراموشی]